

ДО ПОКРЪСТВАНЕТО СИ БЪЛГАРИТЕ НЕ СА БИЛИ ЕЗИЧНИЦИ

Светослав Диамандиев

1. Историография по темата

Нямам основания да съм запознат с всичко писано по повод темата, но ще разгледам работите на двама съвременни автори, които са убедени привърженици на тезата, че българите до приемането на християнската вяра са били езичници.

Друг един изследовател лансира хипотеза за Божието име на монотеистичния български Бог.

След като представя техните съображения, ще изложа моите доказателства в полза на хипотезата, обявена в заглавието.

1.1. Първият радетел за езическата вяра на древните българи е професионалният историк Ст. Чурешки(1). Предстои да го цитирам и коментирам в интерес на доказателството за монотеистичната вяра на българите от дохристиянския им период.

Ст. Чурешки прави едно изследване, посветено на религиозната догма на българите преди покръстването им. Той е установил, че „цялостни домашни текстове за вярата на българите преди Покръстването, които извори да бъдат съставени нарочно за старинните времена и епохи обаче липсват напълно”(1,с.1). Ако има нещо съхранено в този смисъл от домашни автори, то е от IX – XI в, когато сблъсъкът на християнството с древния религиозен закон на българите, е бил най-остър. Това ни дава основание да преценим обективността на съхранените християнски текстове. Доказателство представлява цитат на самия Чурешки, извлечен от творбата на Презвитер Козма „Беседа против богомилите”. Авторът пише: „Там той (Презвитер Козма – доп.мое С.Д.) говори за човешки жертви на „синове и дъщери” извършвани от българите „по билата на хълмовете и в дъбравите”(1,с.2). В проява на почтеност изследователят е извадил от цитирания текст извършителите на тия жертвоприношения, което ни поставя пред дилемата – кои са тези извършители: богомилите или българите въобще.

Но нали появата на богомилството съпътства новата християнска вяра през Втората империя¹, далече след покръстването на българския народ. Нима езически практики са били съхранени така дълго - векове наред? Това води до предположението, че становището на презвитер Козма не следва да се отнася към богомилите.

¹ Използвам израза „Втората империя”, защото както вече доказах в изследването си „Крумовци, императорите на България”(13,с.21) от 811 г държавата на Крум е империя.

Разглежданият автор се опитва да докаже многобожството на българите с това, че са имали традицията да се прекланят пред идоли, да танцуват и пеят бесовски песни и да проявяват други суеверия. Той цитира отново презвитер Козма: „Защото не са християни, които принасят жертва на идоли, като пият вино с гусли, с танци и бесовски песни и които вярват в срещи и сънища и във всяко сатанинско учение”(1,с.2). Е, няма съмнение, че българите не са били християни.

Ст. Чурешки споменава „бесовските песни и бесовското пеене”, които Константин Преславски отбелязал в „Учителното евангелие”, като останали от преди Покръстването обреди.

Да се използват аргументи като идолопоклонничество, суеверия, свободни нрави и бесовски песни като доказателства за езичеството на българите е наивно. Нямам съмнения, че както и да се е наричал монотеистичния Бог на българите, пренесен от древните ирански земи, той не е бил така ревнив към преклонението им пред някои идоли и не е бил против техните свободни нрави. Ще противопоставя на съмнително достоверните твърдения на Презвитер Козма елементарното предположение за християнската агресивност към всичко различно от догмата за единствения Бог.

Ст. Чурешки се позовава на Теофан Изповедник: „А новият Сенахерим Крум, възгордян от победата,....., нападнал с пехота и конница столицата и обикалял пред стените от Влахерните пред Златната врата, показвайки своята мощ. Като извършил нечестиви и бесовски жертвоприношения на ливадата до Златната врата при морето поискал от императора да забие копие то си в самата Златна врата”(2,с.289). Почти същия текст намираме и в Хрониката на Георги Амартол, посветена на историческите събития между 813 и 842 г.: „Като изтъквал своята мощ той извършил и също скверни жертвоприношения на ливадата пред Златната врата”.

Според Ст. Чурешки авторът, който добавя, че жертвоприношенията на Крум са били „много хора и животни” е неизвестен. Не става ясно дали този автор е българин или грък. Най-вероятно добавката, която е в отличие от текстовете на двамата хронисти, е дело на фалшификатор. И в това няма нищо чудно – нали трябваше да се доказва, че българите са славяни, за чиито нрави пише Карамзин Н.М.: „В России так же приносили людей в жертву, по крайней мере во времена Владимировы (980-1014)”(11,с.58).

Ст. Чурешки цитира презвитер Козма от „Беседа против богомилите”, където бил казал, че човешки жертви на „синове и дъщери” били извършвани от българите „по билата на хълмовете и дъбравите”. Този цитат аз не намерих в Христоматията по българска литература (8). И все пак ако съществува такъв укор на презвитера към българите, то трябва да си помислим дали да го отнесем към българския народ като цяло или към някой от неговите етнически компоненти с неизвестните му религиозни традиции, включващи, евентуално жертвоприношения на деца. Не може да се твърди, че ако е имало подобни проявления сред българите, те следва да са общовалидни цялата българска общност. Още повече е на всички добре известно, че отдавна изхабен аргумент за нравствено опозоряване на религиозен или политически противник е да бъде обвинен в жертвоприношения на деца.

Ст. Чурешки цитира девет от отговорите на папа Николай I на загубилите се въпроси на българския владетел цесаря Борис I. Не намирам основание да разглеждам тези отговори защото по-долу използвам два от тях като аргументи за доказването, че папата не е дал свидетелство за многобожническа (т.е. езическа) вяра на българите.

В проява на почтеност и обективност историкът отбелязва, че гръцките хронисти не се занимават (защо ли?) с религиозната догма на древните българи. Но „...означенията на езичеството в повечето случаи представляват традиционни

християнски определения за нехристияните и могат да бъдат употребени за произволна нехристиянска вяра”(1,с.3) констатира той. Така мисля и аз.

В посланието на Фотий до източните патриарси от 867 г. той пише за россите: „Сега и те сменят елинската(т.е. езическата) и поганската вяра. Която изповядваха преди, с чистата и истинната християнска религия и се отнасят...” (4, с.99-100). Не веднъж съм изказвал мнение по повод неустановения начин за разбиране на понятието „поганин”. Елементарно мислещите преводачи я превеждат на първо място с „езичник”. По-долу изказвам подробно становище по въпроса за начина, по който следва да се превежда думата „поганин”.

И ето, самият патриарх Фотий, чието свидетелство не може да се поставя под съмнение, добавя след „елинската (т.е. езическата)” и различното й „поганската вяра”, т.е. старата вяра на россите е била не само езическа, а и не християнска.

1.2. Друг обзор на доказателствата за езическата дохристиянска вяра на българите прави изследователят Иван Т. Иванов. В началото на своето изследване авторът коментира цитати от Мъченичеството на 15-те Тивериуполски мъченици на архиепископ Теофилакт Охридски, които обаче, по грешка нарича записки на византийския пленник в двора на Омуртаг, християнина Кинамон. Няма съмнение, че изявения византийски клирик ще защити тезата си, с която в Житието на св. Климент характеризира религиозната догма на българите с определението „скитско заблуждение”(7,с.16). Категорично не приемам, че преклонението пред Слънцето, Луната и някои звезди прави човеците задължително езичници. Намирам, че обоготворяването им е израз на философски схващания за значението на тия природни феномени за живота въобще. Почитането на определени идоли или явления не би могло да обхване цялата гама на религиозните вярвания.

По-късно изследователят Ив.Т. Иванов се позовава на апокрифа "Ходене на Богородица по мъките" (X в.), който представлява превод на гръцката от VI-ти век книга "Откровения на пресветата Богородица". На въпроса на Светата майка кои са страдащите в християнския ад, архистратегът ѝ отговаря, че това са нехристияни, чийто богове носят славянските имена Велес, Перун и др. В противоречие със себе си Ив.Иванов ни съобщава, че гръцките автори на посочената книга не споменават нито един Бог на българите „езичници”. Вероятно не са ги научили.

В обобщение на направените от Ив.Т. Иванов обосновки ще отбележа, че тези от тях, които са насочени към езичеството на дохристиянските българи не са аргументирани.

1.3. Хипотеза на Димитър Димитров за Божието име на българския дохристиянски Бог.

Изследователят Д. Димитров издаде книга, в която разви тезата, че българите са дошли от североизточните персийски земи в Европа като монотеисти(5). Основната теза на автора на монографията е, че средновековните българи не са езичници, че автентичното име на българския предхристиянски бог е Чърве и че буквата **Ч** – „Ч” е първата буква от неговото име. В основата му стои коренът Шура, както то е наречено на езика на „Авеста” – Sura(спасител). Според него етимологията на Божието име може да се представи в следното развитие на палеобалканските езици: Шура – Чера (Червен, Червезица) – Чира (Чирпан) – Цира (Циропол, Господинци) – Кирис (Господ, не Бог или един от Боговете). Д. Димитров приема, че автентичната втора съставна част на българското предхристиянско Божие име е „Кова, Кове“ от индоевропейския корен „мъдрост, мъдрец“. Култът към бог Чърве, съкратено от Черкове, е по произход източноевропейски. Транслитерацията му на арамейски език е „Яхве”.

Авторът застъпва идеята, че релефът на Мадарския конник е негово(на Бога Черве – доп. С.Д.) иконографско изображение и че култът му става официална държавна религия при наследниците на кан Крум.

Д. Димитров отбелязва, че в повечето монотеистични религии, където Бог е персонифициран, се избягва изписването и дори споменаването на собственото Божие име. В първобългарските надписи и графики тази роля изпълнява свещеният знак Y.

Авторът обръща внимание, че буквите от глаголицата имат числена стойност от 1 до 1000. На двадесет и осмата буква „Ч“, символизираща Божието име, съответства най-голямата числена стойност 1000 и че българското Божие име Чèрь Кóве /Черве/ стои в основата на производната дума „чèркова“ и означава „спасителна мъдрост“, а предхристиянските български храмове се именуват „чèрковища, чèрковници“. Авторът отбелязва, че и до днес тези названия се пазят в имената на някои български селища – Черковище, Черковница, Бяла Черква.

Бележка: Текстът на т. 1.3. е изготвен по моя молба от Димитър Димитров, за което му изказвам благодарност (С.Д.).

2. Доказателства за монотеистичната вяра на българите до покръстването им

При анализ на обстоятелствата, свързани с темата на трактата трябва да се има предвид, че Българската нация е включвала различни племена със специфичните им вярвания и обреди. Да не забравяме, че след Похода от Бактрия до Европа българите са обитавали Северен Кавказ и Северното Причерноморие близо 500 години, при което са били в тесен контакт както със скитите, така и с преселници от Средна Азия. Доказан в „Защита на българската писменост от преди 870 г.“ българската традиция да ползва иранската практика, с изграждането на крупни паметници на обожествените вождове (Дарий I, Алцек(о) в днешна Италия, Тервел, Кормесий и Омуртаг), за които не може да се говори, че са идоли.

По темата имам следните доказателства:

1. Цитираното вече признание на Ст. Чурешки: „...означенията на езичеството в повечето случаи представляват традиционни християнски определения за нехристияните и могат да бъдат употребени за произволна нехристиянска вяра“(1,с.3) , идва да ни каже, че наричаните понякога общности „езичници“ са могли да бъдат само „не християни“. Това важи с пълна сила за единствените, направени за българите от родните слависти определения, като езичници. Както бе изяснено по-горе нито един античен и средновековен автор повече или по-малко авторитетен не е нарекъл българската дохристиянска религиозна догма езическа. Те говорят за суеверия, за бесовски песни, за осъществени ритуали, които наподобявали традициите на езичници, и толкоз.

По повод хипотезата на Д. Димитров в книгата му „Божие име. Българите не се били езичници“(5) проф. Г. Бакалов (в електронно писмо до мен от 15.06.2011 г.) пише: ”Единственото меродавно сведение за религията на българите е текста на Теофилакт Охридски който споменава за култ към слънцето, луната и звездите, което пък препраща към иранските култове, които българите очевидно познавали и почитали по свой начин”.

Има един домашен и изключително ценен писмен паметник, който коментира някак странично този проблем - Сказанието на Черноризец Храбър за писмената. Според превода на първото изречение на Храбър от Куйо Куев българите се определят като езичници с думата „погани“. В „Защита на българската писменост от преди 870 г.“ показан, че термина „погани“ от Сказанието на Черноризец Храбър е използван от автора най-вероятно в смисъл на „не християни“, а не на „езичници“ (6,с.52-56). Защо

преводачът е написал в превода без обосновка „езичници” е по-скоро предмет на политическа позиция.

2. Ако българите бяха езичници, все някой от гръцките хронисти щеше да запише името на поне един езически Бог, както е станало това при славяните. Ще повтора Ст. Чурешки, според когото гръцките хронисти не се занимават (защо ли?) с религиозната догма на древните българи.

Защо българските владетели след Крум до Симеон, включително, пишат в каменните си надписи, използвайки езиково гръкоподобния титул на българските владетели **АРХОН**, предназначен за гръцки текстове, че са цесáри от Бога поставени. Кой е техния единствен Бог? Не е приемливо да се мисли, че добавката „От Бога” е щяла да има християнско обяснение и смисъл когато (кой знае кога) българите се покръстят. Това е проява на научно безсилие или липса на смелост.

Как би могло да се употреби добавката във формулата „от Бога (определения) цесáр X.” при „утвърденото” езичничество на българите по това време!? И ако е така за кой от пантеона на многобройните богове се отнася протекцията върху цесáря? Няма съмнение, че ако при Омуртаг българите са бил езичници, в разширената титулатура думата Бог щеше да бъде заменена с името на съответния за случая езически бог. Да, но такъв не се оказва в текстовете на каменните надписи, включително и при „От Бога цесáр Борис” от преди 863 г.;

3. Знае се, че Тангра е недоказан Бог на българите. Може наистина сред многобройните народности под скиптъра на Омуртаг, например, да е имало и тангристи. В споменатото по-горе писмо до мене проф. Г. Бакалов пише: „Тангра е тюркско божество и за него сведенията са повече от оскъдни”.

Николай Овчаров в статията си, посветена на Веселин Бешевлиев „Човекът, разчел посланията на прабългарите”(14) пише по този повод: „Разчитайки един силно повреден надпис върху колона от Мадара, Бешевлиев вижда името на езическия бог Тангра. Това тълкуване е доста спорно, поради липсата на редица букви. И до днес то среща аргументирана критика от учени, като Димитър Овчаров. А въпросът е много важен, тъй като то би било единственото споменаване на Тангра като върховно божество на прабългарите”.

4. Страхотната антихристиянска омраза на Крумовци преди Борис би могла да се обясни не толкова с противопоставянето на тяхното езичество на християнската религия, колкото съпротивата на древната монотеистична иранска религия срещу новата конкурентна монотеистична религия на християните, характерна със своята агресивност. Твърдението се доказва от победното поведение на българските войски под командването на Крум и Омуртаг в европейските територии на Византия;

5. Не допускам да не се съвместяват структурите на светската българска власт, която е задължително пирамидална, с една първична религия, характеризираща се с култовете към началата на живота, споменати от Теофилакт Охридски. Имперската доктрина на владетеля, която търси опора и съответствие в религиозните представи за божествения порядък не може да допусне различия в двете структури. Неприемливо е да се мисли, че „едновластникът” ще позволи неговата, наложила се от реалността структура на еднолична светска власт да се различава от представите за подредбата в духовната сфера на държавата. Забелязва се, че многобройните езически богове в Елада са подредени (по старшинство), което показва съответствието на държавната организация на елините с това на езическата им религия. **Иначе казано, не може да съществува устойчива светска власт без съответствие между властовите структури на земната и божествената власт.**

В доказателство на горната ми теза св. Дионисий Ареопагит пише за йерархията: „Йерархията според мен е *свещен ред, знание и действие*, което в мярата на

възможното търси *подобие* с богообразното и съразмерно, чрез богоподражание, се въвежда към даруваните от Бог осеяния[...]за това цел на йерархията е *да се уподоби, колкото е възможно, Богу* и да се съедини с Него, приемайки Го като наставник на всяко свещено знание и действие, [...],следователно като става дума за йерархия има се предвид някакво чиноустроение, образ на богоначалното великолепие, което посредством чиновите и йерархичните знания извършва свещенодейственото тайнство на своето просветление и доколкото е позволено, достига до уподобяване на своето начало”(10, с.597);

6. В надписа на Персиан от Филипи, по повод непочтеността на християните (гърците) се казва „но Бог вижда”, но не боговете виждат, а моят Бог вижда. Очевидно не става дума за християнския бог, но пък и Богът е един (9,с.134). В анализа на В. Бешевлиев се казва: „Християнският бог се споменава освен в гръцката титла на българския владетел и в заетите от Византия акламации още в следните три надписа: № 2 „...бог му даде...”, „...крепости бог даде страх...”(9, с. 108,109); № 3 „Бог направи.....-ят бог направи...”(9,с.116); „...от бога архонт² на многото българи..” и по-късно на три пъти „...бог вижда...”(9,с.134). Няма да коментирам българския класик, но ще отбележа, че в титула, свидетелстващ за божествения произход на властта на българския владетел „От Бога цесар”, В. Бешевлиев е записал предлога „от” с малка буква, а същинският титул с „архонт”, а не **ἄρχων** – както е в гръкоезичния надпис, вероятно, поради неразбиране.

Персиан нарича гърците „християните” не случайно. Той има претенции към тяхната религиозна нравственост, която се противопоставя на неговата;

7. Ако Теофилакт е писал, че българи са се прекланяли пред слънцето, луната и други небесни тела. това съвсем не значи, че то се отнася до всички българи и второ не изключва в монотеистичната дохристиянска българска религия да са съществували преклонения пред природните сили, остатък от езически вярвания, каквито има и до

² Впечатлен съм от превода, направен от Веселин Бешевлиев на титула на Персиан с „архонт” и то както се вижда с „Т” накрая. По този неприятен повод и направеното проучване ще отбележа, че няма гръкоезичен български каменен надпис изписан с други, освен с унциални форми на буквите, което в случая с надпис 14 е пренебрегнато от В. Бешевлиев в разгърнатия текст на надписа. Не съществува български титул „архонт”.

На страница 119 от Старогръцко-български речник, София, 1943, фигурират 1. гръцкият глагол **ἄρχω**, който основно е преведен, като: пръв съм, предшестввам, вода, стоя начело, заповядвам, господствам, управлявам; с добавката „ὁ ἄρχων”, преведена с титулите цар, княз и други, и 2. титлата **ἄρχων** със значенията предимно вожд, управител, началник, княз; „**особ. архонтъ** (най-високо длъжностно лице в древната Атина, архонтите са били 9); длъжностно лице; сатрап”. Забелязва се, че в превода на титлата е добавен и княз, който следва да се разбира като наименование по това време на длъжността на кмет или старейшина в славянските племена, а не утвърдения векове по-късно славянски титул „княз”. Обръщам внимание на диакритичните знаци върху гласната „α”, които означават ударение и придихание, както и на втората гласна, която има звуковото съдържание на две обикновени букви „О **микрон**”.

Във всички български гръкоезични каменни надписи се среща **ΑΡΧΩΝ**, което българските изследователи и преводачи са превеждали с най-различни титли, като владетел, управител, началник и т.н. Поради некомпетентност или от политически съображения този термин не е бил разбран като титул на българския владетел с достойнството на император, за какъвто по това време е ползван в България **цесар**. В гръцките хроники и в епистолярните извори на гърците езиково гръкоподобният титул на българския император **ΑΡΧΩΝ**, предназначен за гръкоезични текстове, е бил съзнателно подменян с **ἄρχων**, с което гръцката мания за уникалност е изразявала пренебрежение към българските владетели.

Както можеше да се очаква, върху гласната „Α” на титула **ΑΡΧΩΝ** няма диакритични знаци, а втората гласна е обикновената буква „Ο **микрон**”, върху която, според изконното българско произношение пада ударението.

днес във всички модерни монотеистични религии. Писаното от Теофилакт е доказателство, че за езичество при българите през Ранното средновековие не може да се говори. Нещо повече, както Д. Димитров казва, иранският Черве е символизиран от слънцето.

8. Забелявам, че ако българите и византийците са имали религии на различен принцип би било нормално след 681 г. византийците да организират религиозна пропаганда в съответствие със своето изключително самочувствие, противопоставяйки се на различното българско вероизповедание. Т.е ако българите, основните врагове от север, бяха езичници, византийците щяха да полагат усилия да ги погърчат, доказвайки им предимствата на своята модерна монотеистична християнска вяра и все някакъв такъв пропаганден материал щеше да бъде запазен. Изводът може да бъде само един – византийците не са искали да оповестяват монотеистичната древна българска религия и да оставят спомен за нея, защото тя била по-стара и по-устойчива от тяхната, поради което не са съхранили нещо в тоя смисъл. Както и днес – държим нежеланите в изолация;

9. Известна е изключителната жестокост на българските владетели към християните, което може да се обясни единствено с противопоставянето на две равностойни религии с подобни верски доктрини. Доказателства можем да намерим и в отношенията на българските господари към собствената им кръв. Омуртаг лишава покръстения се Енравота от трона, а по-късно Маламир му взема главата. Такъв стандарт на поведение не е установен у езичниците, те не са проявявали такава верска нетърпимост както правят Крумовци преди Борис. В този смисъл Цв. Степанов отбелязва: „Трябва отново да се напомни, че по принцип номадските държави от периода на Ранното средновековие са били изключително толерантни към различните религиозни култове, изповядвани в техните земи”(3,с.70);

10. Из писмо на проф. Бакалов до мене от 1.8.2011: „ Защо никъде няма и следа от името на прабългарския бог? Аз съм убеден, че когато в каменните надписи се използва формулата „о ек Теу архон” се визира монотеистичната представа на българите за техния бог, която съответства идейно на гръцката християнска формула, а не че е приета подражателно гръцката формула”.

Какъв е произходът на разширената титулатура „о ек Теу архон” е проблем на друго изследване. За мене в случая е важно признанието, че българските цесари са записвали с гордост в каменните си надписи формулата - свидетелство за своята богоувенчана власт.

Има два каменни надписа, които потвърждават мнението на проф. Г. Бакалов. Единият е надписът от Филипи под № 14 по Бешевлиев, за който стана дума по-горе, а вторият е надписът на Омуртаг датиран с 820 г. Според доказателствата, изложени в статията ми от списание История (12) българският Бог следи поведението на враговете на българите: „Ако василевсът излезе на поход (срещу българите), изоставяйки клетвите, Бог ще го накаже!” (1,с.208). Очевидно и в двата надписа, както Омуртаг, така и Персиан се позовават на своя Бог. Не може и дума да става, че двамата От Бога цесари ще намесват християнския Бог при решаване на проблемите си с християните;

11. Тук заслужава да се отбележи, че допуснатото от владетелите на Константинопол подобие на разширените византийска и българска титуларни формули е било много по-малко драматично за ромеите от присъждането на титлата καίσαρ на Тервел от Юстиниан Носоотрязания и титулуването на Кормесий със същата титуларна формула от Леон. Това е било така, особено при съществуващото различие на техните религиозни догми. Омуртаг е имал пълно основание да приеме тази сакрална формула (9,с.200,201), свидетелстваща за божествената подкрепа на цесаря (АРХОН/император). Ако българите бяха езичници, кланящи се на различни богове, тази формула нямаше да има смисъл. Добавката във формулата за божествения произход на

императорската власт в България и Византия е могла да бъде използвана от българите единствено при монотеистична религия. защото, ако българите бяха езичници, нямаше да е ясно на кой от пантеона на многобройните богове дължи цесáря протекция върху властта си.

В същия смисъл ни говори превода на В. Бешевлиев на израз от Наръшкия надпис: „...при Симеон, **архонт** от бога на българите,...”(9,с. 171). За сега се знае, че Симеон е бил християнски владетел, но защо неговият Бог е посочен не като всеобщия християнски Бог, а Бог на българите? Това не може да бъде „грешка на перото”. Единствено обяснение на тази загадка е близостта на Симеон с Апостолическата курия, в резултат от която Симеон е показал влиянието ѝ. А за грешния превод на цесáр с архонт вече стана обстойно дума.

Тук вече става дума за смислово използване на формулата за българския монотеистичен Бог. Всъщност българите са имали своя един Бог, но са получили правото от василевса да ползват формула, подобна на гръцката, според която канската им власт е от техния Бог дадена.

Анализът на Т. Славова на многократно срещания се в надписи на Омуртаг, Маламир и Персиян титул $\kappa\alpha\upsilon\alpha$ $\sigma\upsilon\beta\eta\eta\eta$ (изписван с някои различия) ни дава едно крайно разбиране: „Затова за $\sigma\upsilon\beta\eta\eta\eta$ е напълно допустимо ‘богат, божествен, обожествен [помазан] от Бога’...” и „Цялостното съчетание $\kappa\alpha\upsilon\alpha$ $\sigma\upsilon\beta\eta\eta\eta$ ще е означавало...’...[поставен] от Бога, с божествен произход’...(16, с. 211, 215,216). От това изумително допълнение на работите на българските класици и филолози става ясно, че договореното между Омуртаг и Михаил II Балба право на българския владетел да ползва в гръкоезичните български текстове гръцката формула $\acute{\epsilon}\kappa$ $\theta\epsilon\omicron\upsilon$ $\alpha\rho\chi\acute{o}\nu$ не е нищо съществено различно от прогласявания в древността божествен престиж на кана.

Няма съмнение, Омуртаг е приел да ползва гръцката формула с ясното съзнание, че властта на българския владетел получава своя божествен произход от Бога на българите. Не случайно в някои от надписите двете титуларни формули (българската с кан и гръцката с $\alpha\rho\chi\acute{o}\nu$) се повтарят за владетеля Омуртаг: „ $\kappa\alpha\upsilon\alpha$ $\sigma\upsilon\beta\eta\eta\eta$ $\omicron\mu\upsilon\rho\tau\alpha\gamma$ $\acute{\omicron}$ $\acute{\epsilon}\kappa$ $\theta\epsilon\omicron\upsilon$ $\alpha\rho\chi\acute{o}\nu$ ” – в превод: ‘поставеният от Бога кан Омуртаг, От Бога цесáр’ .

Фактът, че Омуртаг и последвалите го на трона български владетели са се титулували в българските гръкоезични каменни надписи с $\acute{\epsilon}\kappa$ $\theta\epsilon\omicron\upsilon$ $\alpha\rho\chi\acute{o}\nu$, имащ българското значение „от Бога цесáр”, свидетелства за монотеистичната вяра на българите. Не бива да се допуска и за миг, че фигуриращия в титула на българите враждебен на християните - гърци Бог има нещо общо с християнския;

12. В ЖК се говори за верски спор между сарацини и християни, относно триединното начало на божественото. А защо няма свидетелства за подобни спорове между християни (ромей) и българи (уж езичници)? Нима християните - гърци не са искали да привлекат българите към своята вяра? Или не са желаели, чрез документирането на подобни спорове да оповестяват монотеистичната вяра на българите;

13. Няма случай, в който езичници, когато се позовават на божествените сили да споменават един Бог. Нормално те се обръщат с думите „О, богове”. Само монотеистите изричат сакралното „О, Боже мой”;

14. Много любопитно е съдържанието на Хамбарлийския надпис (№ 2 по Бешевлиев.). В. Бешевлиев преценява, че споменатият в надписа християнски Бог е еднакъв по функция с първобългарския. Той пише: „Християнският бог си съвпада по функция с първобългарския” (9,с.109,110). Трудно е да приемем, че християнският Бог ще даде на варварите да опустошат земи и населени места на вярващите във величието му християни. Богът, който съдейства на българите да наказват християните, може да е

единствено Богът на българите. Не приемам категорично, че би могло от Крум и от Персиян да се допусне да споменават в своите надписи християнския бог.

15. След обстоен прочит на отговорите на папа Николай I на въпросите на българския владетел цесаря (император) Борис I установих, че повод за обсъждане на религиозната принадлежност на българите не е бил даден от българска страна, поради което папата не е коментирал директно темата. Но в рамките на своите разсъждения той дава изключително важни за нашата история свидетелства за задълбочени анализи. Така например в отговор № 16 той обсъжда, наложено от Бога цесаря Борис наказание на един грък, който се представял лъжливо за презвитер и покръстил мнозина българи. Папата пише: „Второ, защото, макар и да се е престорил на такъв, какъвто не е бил, все пак не е извършил деяние, което да не е угодно на Бога или на верните му, особено когато е видял сред онова племе, у което чак до онова време не е била тачена **никаква права вяра и никаква истинска религия**, ...”(15, с.127). Редакторът на бележките към превода уточнява в т. 62: „Става дума за българското племе”(15,с. 164). Забелязвам, че характеризирайки вярванията на българите, папата не споменава езичество, а единствено, че са не християнски (т.е. българите са погани). За папата това племе на е било приобщено към *правата вяра* и практикуваната от него религия не е за консервативното западно православие *истинска*, каквато може да бъде единствено неговата – на представителя на Христа на земята. Не мисля, че е било проблем за светия отец да спомене многобожието на българите, ако бяха езичници.

Много интересен и странно незабелязан или по-точно не разтълкуван е отговор 41 на папа Николай. В него той пише на Борис как да се отнася към езичниците. „За ония, обаче, които отказват да възприемат благото на християнството и жертвуват на идоли или свиват колене пред тях, нищо друго не можем да ви пишем, освен да ги убедите в правата вяра по-скоро с напомняния, увещания и разсъдък, нежели чрез насилие,...”(15, с.136). Може ли някой да се съмнява, че когато папата препоръчва на Борис как да се отнася към езичниците, го третира като езичник? Позволявам си отново да повтора председателят на Римската църква се отнася към българския владетел, съответно към неговия народ, като към не християни или погани, но не и езичници.

По-късно, в отговор 104 папа Николай ни отвежда отново към характеризирането на езичниците. Там се обсъжда съобщението на цесаря Борис за това как някакъв евреин, за когото не се знаело „дали е християнин или езичник”, бил покръствал българи. Папата поучава: „Но преди всичко трябва да се изследва, дали този евреин е бил в онова време християнин или езичник,...”(15,с. 158-159). В тези думи се съдържа известното и много силно разпространено и ползвано по онова време определение, според което един човек е или християнин или езичник, което отнася „езичник” в зоната на двусмислието. Ст.Чурешки също третира практиката на християните: „...означенията на езичеството в повечето случаи представляват традиционни християнски определения за нехристияните и могат да бъдат употребени за произволна нехристиянска вяра”(1,с.3). И въпреки, че българите по негово време не са били християни, папата не ги е нарекъл езичници, а е определил, че вярата им не е *права* и религията им не е *истинска*. Може с известна доза предпазливост да се приеме, че като не нарича религията на българите „езическа”, папата допуска да е била тя до 866 г.монотеистична.

Друг интересен текст откривам в отговор № 35: „Вие разправяте, че сте били свикнали, когато отивате в сражение, да съблюдавате дни и часове и да извършвате заклинания, игри, пеения и някакви гадания, та желаете да ви поучим, какво трябва да вършите сега в подобен случай. Относно това ние по необходимост *бихме ви поучили, ако не бяхме прозрели, че затова сте поучени свише: защото извън божествената основа нищо не можем да съградим*” (15, с. 134). Някой би казал, че началните думи

на папата дават основание да се мисли за българите като за езичници. Това е абсолютно неоснователно. Запазването на някои древни вярвания и практики от народите, когато са имали вече стройни монотеистични вероизповедания, не може да бъде основание за подобна квалификация. Та нали в християнската религия са запазени толкова много езически празници и битови традиции и това не е направило християнските народи по-малко християни! Значимото в цитирания текст е отношението на папата към съобщенията му от Борис изконни и традиционни навици, за които казва, че са *поучения свише*, т.е. поучения от Бога на българите. Не е реалистично предположението, че папата, който е гледал с абсолютно пренебрежение на езическите божества, е могъл да ги оцени, като изградили „*божествена основа*”, която да поучава езичниците „*свише*”. Нямам съмнение, че за предстоятеля на Апостолическата църква там Горе има само един истински Бог, Богът на православната вяра.

Виждам в цитираните становища на папа Николай едно указание за изповядвана от българите преди покръстването им монотеистична вяра, което изглежда косвено, но изградените върху тях логични изводи могат да бъдат сериозно основание за подкрепа на настоящата хипотеза.

4. Заключение

Не се признава от славистиката дохристиянския монотеизъм на българите, за да не се загуби основанието да бъдат определяни те като славяни, които са безспорно езичници.

Че българите, повлияни от персийското величие, са се прекланяли пред Слънцето, Луната и другите важни за живота на Земята небесни тела, се потвърди от споменатите извори. Това, обаче, в никакъв случай не прави българите езичници, така както не са били езичници персите, шумерите и другите народи – творци на велики цивилизации от древността.

А за името на Бога на българите следва да се направят паралелни с изследванията на Д. Димитров и да се потвърдят или отхвърлят те.

Ключови думи: монотеизъм, езичници, погани

PS молба. Уважаеми читателю, както всеки друг автор, така и аз, бих желал и ще бъда благодарен да получа впечатленията Ви от прочетеното. Това може да се направи на адреса ми diamondsv@abv.bg

Цитирани автори

1. Ч у р е ш к и, Ст. В какво са вярвали българите преди Покръстването. Интернет http://populiarnaistoria.blogspot.com/2014/02/blog-post_861.html
2. Теофан Изповедник. Несполучливо покушение на императора срещу Крум. ГИБИ III, София, 1960.
3. История на българите. Под редакцията на Г. Бакалов. С. 2003.
4. Патриарх Фотий. Окръжно послание до източните патриарси. ГИБИ IV, София, 1961.
5. Д и м и т р о в, Д. Божието име. Българите не са били езичници. Ст. Загора 2010.
6. Д и а м а н д и е в, Св. Защита на българската писменост от преди 870 г. Ст. Загора, 2013.
7. Теофилакт Охридски. Житие на св. Климент, ГИБИ IX, ч. 2, София, 1994.
8. Христоматия по старобългарска литература. Съставители П. Динеков, К. Куев, Д. Петканова. С., 1978.
9. Б е ш е в л и е в, В. Първобългарски надписи. С., 1979.
10. Б о ж и л о в, Ив. Византийският свят. С., 2008.
11. К а р а м з и н, Н. М. Предания веков. Москва, 1987.
12. Д и а м а н д и е в, Св. Ново потвърждение на привързането на българската

- ера с Цариградската ера и Християнското летоброене.-В:История,кн.5-6, с.114-120,2008.
13. Д и а м а н д и е в, Св. Исторически разкази за български владетели и още нещо. Ст.Загора, 2014.
 14. О в ч а р о в, Н. **Човекът, разчел посланията на прабългарите. 2013.**
<https://standartnews.com/balgariya-obshtestvo/chovekat-razchel-poslanivata-na-prabalgarite-178921.html>
 15. Отговорите на папа Николай I по допитванията на българите. Под редакцията на К. Янакиев. С.,1997
 16. С л а в о в а, Т. Владетел и администрация в Ранносредновековна България. Филологически Аспекти. С., 2010.